

En grav fra jættestuetid i Skovbølling

Af Niels Thomsen.

I foråret 1955 fik Esbjerg museum gennem pastor Høgsbro Østergaard, Åstrup, meddelelse om, at landmand Carl Nielsen på sin faders mark i Skovbølling¹⁾ ved markarbejde var stødt på en forekomst, der muligvis kunne være enstensat grav fra oldtiden.

Lektor Bue Kaae og undertegnede foretog en undersøgelse på stedet, og afdækkede, assisteret af Carl Nielsen og Høgsbro Østergaard resterne af en øst-vest orienteret, uregelmæssig stenramme, som man ofte ser dem ved enkeltgravskulturens gravanlæg. Imidlertid var der ingen antydning af nogen høj på stedet, og udgravningsfeltets lodrette profiler viste da også direkte overgang fra muldjord til skarp, gruset undergrundssand, uden den bræmme af højfyld, der normalt kan iagttages selv ved nok så nedpløjede enkeltgravshøje.

Graven — som det jo nok var — måtte derfor være anlagt under flad mark. Desværre var den tydeligt omrodet, og muligvis plyndret i nyere tid. Den var blottet for oldsager af nogen slags, så der kunne ikke med sikkerhed siges noget om dens

alder. Måske kunne det være en grav fra sen-neolitisk tid — dolktid —, en periode, der netop, omend sparsomt, kan opvise sådanne gravanlæg under flad mark.²⁾

I foråret 1956 kunne Carl Nielsen imidlertid meddele, at han atter var stødt på en stensamling, den-

Fig. 1. Gravens øvre stensamling fra nordøst. Lerkarskårene fandtes mellem og under stenene mod øst. Muligvis har fodskålen oprindeligt stået ovenpå stendynge.

ne gang ca. 100 meter vest for den sidst undersøgte. Denne blev udgravet palmesøndag af Carl Nielsen, maler Hans Damgaard og undertegnede, og denne gang med betydeligt held.

Straks under pløjelaget fandtes en uregelmæssig, ca. 2 meter lang stendynge, orienteret øst-vest, og som så ud til at være urørt siden dens anlæg engang i oldtiden. (fig. 1). Stenenes størrelse varierede fra omtrentlige diametre på 30—45 cm til 10—15 cm. Tæt op til stendyngens nordøstlige hjør-

ne sås i det lyse, rødlige undergrundssand et mørktfarvet lag, der vel må tydes som værende spor af trækul i stærkt formuldet tilstand. Måske rester af et rituelt bål, som vi ofte træffer dem ved enkeltgravsfolkets grave. Ca. 40 cm vest for dyngen lå en mindre, aflang stensamling, liggende i en stribe fra nordøst til sydvest.

Ved rensningen af stendyngen dukkede der nogle gråsorte lerkarskår op. Noget sådant sætter altid humøret og spændingen i vejret, idet chancen for datering og anden nærmere bestemmelse af fundet nu er stor. Skårene fandtes efterhånden i ret stort tal, væsentligt ganske små, spredt mellem stenene fra stendyngens øverste parti til dens bund, og indenfor et område, der var begrænset af anlæggets østligste halve meter. Størsteparten af dem var ornamenterede, og så ensartede, at de måtte formodes at tilhøre det samme lerkar.

Gravens bund lå, da stentæppet over den var fjernet, som en noget nedhulet flade af ret store sten, lagt med den fladeste side opad (fig. 2). Enkelte af skårene lå helt nede mellem disse sten, men ellers var der ingen oldsager i graven.

Lerkarresterne er da også tilstrækkelige nok til at give fundet af den stenalders gravplads, der må formodes at ligge i terrænet, der øst for Skovbølling skråner ned mod Nørrebækkens engdrag, mulighed for en vigtig placering i den arkæologiske forskning af Sydvestjylland.

Først da de mange skår om aftenen blev spredt ud på Høgsbro Østergaards spisebord, blev vi sikre på, hvad der allerede under gravningen, mens de endnu var snavsede og våde, dæmrede en mistanke om: ornamentikken hørte den ældre jættestuetid til. Tiden omkring ca. 2100 f. K. Den keramiske

kunst i oldtidens Danmark nåede netop i denne periode et højdepunkt, der næppe senere er overgået, og hvis fornemste nævnere er de kendte lerkar fra Skarpsalling og Hagebrogård.³⁾

Lerkarskårene er nu sendt til konservering på Forhistorisk museum i Århus. De allerfleste af dem

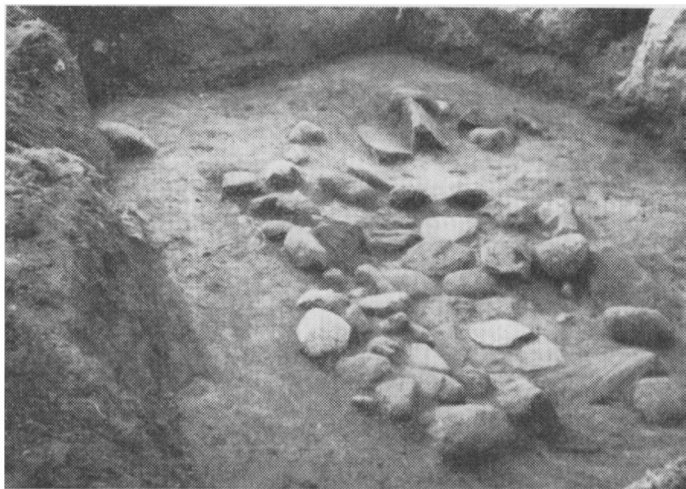

Fig. 2. Gravens stenlagte bund fra sydøst.

hører ganske rigtigt til et enkelt lerkar, men desværre er der langt fra nok til at kunne samle dette i sin helhed. Formentlig vil det dog kunne rekonstrueres. I det mindste er det sikkert, at vi har fundet resterne af en fodskål, »frugtskål«, som den ofte kaldes. En kartype, der netop er karakteristisk for den ældre jættestuetids dristige og kraftige formgivning. En åben, flad skål, formentlig på en høj, hul fod, der giver den en ren timeglasform. Formentlig har de to halvdele, skål og fod, været forbundet med fire lodretstående, helt lige hanke.

Om skålens hele højde kan der endnu ikke siges andet, end at den må have oversteget 25 cm. Såvel underdel som overdel har været ornamenteret med et bredt bånd bestående af et diagonaltgående krydsmønster, der i sin udformning ellers ikke er kendt på »den store stil«s lerkar. Det samme mønster går igen på hankene, hvoraf kun 2 er bevarede. Desuden kunne nogle skår samles til en sideflage med mundingsrand, og ornamenteret med det zig-zag-mønster, der er velkendt fra Hagebrogård-karret. Endeligt var der et enkelt lille skår med et utydeligt stregornament.

Fodskålene hører ellers de store jættestuer til. De er fundet i stort tal, ofte sammen med en stor flad lerske i de forekomster af lerkarskår, der findes udenfor jættestuernes indgang. Disse fund er før blevet opfattet som værende udrømningsdysker, opståede ved, at der for at skaffe plads til nye begravelser i gravkammeret er blevet »ryddet op«.4)

Nyere undersøgelser har dog givet en ganske anden tolkning, idet skårsamlingerne, sikkert med rette, nu anses for at være offerhensætninger i forbindelse med jættestuernes bygning eller som ofre til de døde slægtninge. Bl. a. støtter Knud Thorvildsens endnu ikke publicerede undersøgelse af langhøjen »Skibhøj« ved Esbjerg⁵⁾ i 1952 disse nye teorier. »Skibhøj« viste sig, ret overraskende, at have rummet to — forlængst ødelagte — jættestuer. Udenfor gangmundingen af den østligste af disse fandtes store mængder keramik på en sådan måde, at der snarere må regnes med hensætninger end udrømning.

Sidst viser Poul Kjærums undersøgelse af en formodet kultbygning nær en jættestue ved Tustrup

på Djursland afgjort samme vej. Denne indeholdt bl. a. kombinationen fodskål — lerske i en halv snes tilfælde. Åbenbare offerhensætninger.⁶⁾

Derfor er det mærkeligt, at vi her i Skovbølling, til forskel for jættestuernes stamme- eller familie-begravelser pludselig støder på en grav, der kun

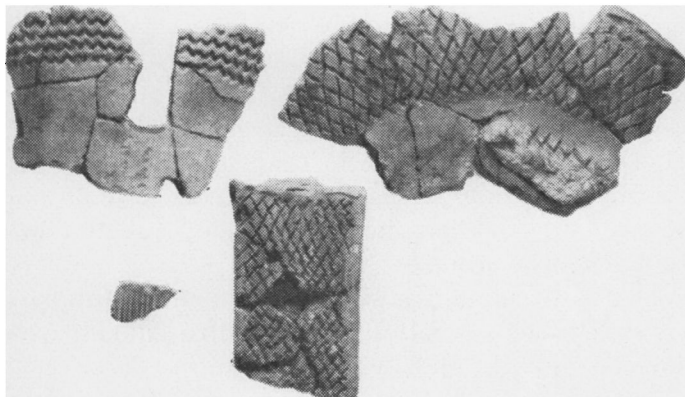

Fig. 3. Tv. skårflage med zig-zag motiv og et lille skår med svagt stregornament. Th. stykket af frugtskålens rand og et af dens ører.

er beregnet for et enkelt menneske, men med rester af jættestuens gravsager i den sammensunkne stendynge. Og uden den beskyttende høj, der fortæller eftertiden om gravlægningen.

Disse fladmarksgrave kendes andetsteds, men de tegner sig yderst sparsomt i det ellers rige fundmateriale fra Danmarks stenalder. Bedst kendt er dyssetidens jordgrave (bl. a. fra Sædding og Forum), men ifølge Brøndsted kendes kun 3 grave under flad mark med jættestuetids inventar: Karise på Stevns, Bovense på Østfyn og Oddense i Salling.⁷⁾ S. Vestergaard Nielsen i Års har dog

publiceret et fund i Vesthimmerland, der måske kan glide ind under samme kategori.⁸⁾ Og ikke mindst må der gøres opmærksom på en gravplads i Harreby i Hygum sogn.⁹⁾ Her ude i Haderslev vesteramt udgravede Therkel Mathiasen i trediveerne en gravplads på en skråning ned mod Gelsåen, hvor der under flad mark fandtes såvel dysser som stendyngegrave, tildels med jættestuetids keramik.

Såvel Vestergaard Nielsen som Therkel Mathiasen tyder fundene som værende tegn på infiltration med enkeltgravfolkets gravskikke, og ganske rigtigt er såvel de sidste to fundsteder som iøvrigt også Skovbølling-pladsen placerede netop i grænseområderne mellem jættestuernes og enkeltgravshøjenes hovedstrøg.

Det er dog langt fra sikkert, at denne tydning er rigtig. Problemet jættestuefolk kontra enkeltgravfolk er endnu under debat, og dateringsforhold og andet omkring de to folks optræden i Vestjylland ligger langt fra fast. Mens P. V. Glob hævder, at jættestuefolket er undertvunget og fortrængt fra disse egne af det øksesvingende, beredne enkeltgravsfolk¹⁰⁾, er der andre der vil mene, at jættestuefolket i det store og hele har forladt Vestjylland, inden det nye folk trængte op sydfra. (Ifølge Brøndsted ca. 2100 f. K.)

Sidst har C. J. Becker gennem et vægtigt indlæg i drøftelserne¹¹⁾ gjort gældende, at de to folk har kunnet trives ganske godt side om side, idet jættestuefolket var fastboende agerdyrkere, mens de nye kom med husdyrbruget. Det gamle folk er ikke fortrængt, men er begyndt at anvende nye gravformer.

Derfor er det med nogen interesse, vi afventer publiceringen af det endnu ikke færdigbehandlede »Skibhøj«-fund. »Skibhøj« er til alle sider omgivet af et stort antal utvivlsomme enkeltgravshøje, hvis ældste grave, undergravene og bundgravene, må være anlagt samtidig med, at jættestuerne i »Skibhøj« endnu var i brug. Vel at mærke, hvis hidtidige dateringer fortsat holder. Hvis de to folk har levet side om side i Jerne sogn, bør gensidig påvirkning være at spore i fundene.

Mens vi venter, er altså Skovbøllingfundet kommet til. Det er naturligvis for tidligt ud fra de enkelte lerkarfragmenter at dømme om fundets værdi og placering, men det er højst sandsynligt, at det vil kunne få en plads i den stående debat. Poul Kjærum fra Forhistorisk museum i Århus anser i det mindste fundet for vigtigt og har anmodet om at måtte foretage den videre undersøgelse af gravpladsen, og der er foreløbig med gårdejer Jakob Niensens velvillige tilladelse aftalt en gravning i efteråret 1956.

Senere har Carl Nielsen iøvrigt meddelt, at der også på nabogårdens marker har vist sig spor af stensamlinger, så en undersøgelse burde kunne give resultater. Spørgsmålet er så blot, om stendyngegravene her er een af jættestuefolkets gravtyper, der hidtil har unddraget sig videre opmærksomhed på grund af dens beskedne tilværelse under flad mark, eller om der skulle vise sig »krydsfund«, der antyder forbindelse med enkeltgravsfolket. Disses lave gravhøje kendes i stort tal i Åstrup sogn, omend væsentlig i overpløjet tilstand, (efter »Trap« ca. 115). Og ikke mange kilometer mod øst træffer vi på langdysserne ved Klelund, og er dermed inde på det gamle storstensfolks strøg.

NOTER: 1) Gårdejer Jakob Nielsen, matr. nr. Skovbølling 3 b. Åstrup sogn, Gørding herred, Ribe amt. 2) Johs. Brøndsted: Danmarks Oldtid I. side 282. I Esbjerg, på hjørnet af Strandvejen og Baggesens allé fandtes i 1947 en stensat grav under flad mark, indeholdende en flintdolk. 3) D. O. I, side 188-189. 4) Se f. eks. D. O. I, side 205 ff. 5) Veldbæk, Jerne sogn, Skads herred, Ribe amt. 6) KUML 1955, side 7 ff.: Poul Kjærum: Tempelhus fra stenalder. 7) D. O. I, side 196 og 351. 8) KUML 1952, s. 109 ff. S. Vestergaard Nielsen: Stendyngegrave fra Jættestuetid. 9) Sønderj. Aarb. 1942 II, side 1 ff. Therkel Mathiassen: En Stenalderens Gravplads ved Harreby. 10) Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1944: P. V. Glob: Studier over den jydsk Enkelgravskultur. 11) Acta Archaeologica 1954, s. 49 ff. C. J. Becker: Die mittelneolitischen Kulturen in Südsandinavien.
